

GAZDASÁG & TÁRSADALOM

Journal of Economy & Society

TARTALOM

Joób Márk

Az aktuális pénzrendszer társadalmi kockázatai és az állami pénzrendszer koncepciója

Kozma Norbert–Pataki László–Vajna Istvánné Tangl Anita
A bankszabályozás viselkedés-gazdaságtani megközelítése

Takácsné, György Katalin– Dobos Piroska
Az adófizetési hajlandóságot befolyásoló tényezők

Bernhard F. Seyr

Portfolio Analysis in the Field of Strategic Knowledge Management

Kozma Dorottya Edina

A Fenntartható Fejlődési Célok (SDGs) és a GDP közötti kapcsolat vizsgálata

Parapatits Zsolt

A fenntarthatósági indexek értékelése és használhatósági problémái

Caspar von der Crone–Markus Mau–Matthias Gaulty - Horst Lang
Ausstieg aus dem Verfahren des Tötens männlicher Küken

Mohammed Abdalrahman, Feher Istvan, Jozsef Lehota

The Influence of Consumer Ethnocentrism on Consumer Purchase
Intention of Domestic Food Products

KÖNYVISMERTETÉS

Sőreg Krisztina – A gazdasági felzárkózás nyomában: Marx hagyatéka a 21. században

2018/3-4

Gazdaság & Társadalom

11. ÉVFOLYAM

2018.

3–4. SZÁM

TARTALOM

TANULMÁNYOK/STUDIES	3
Az aktuális pénzügyrendszer társadalmi kockázatai és az állami pénzügyrendszer koncepciója	5
<i>Joób Márk</i>	
A bankszabályozás viselkedés-gazdaságtani megközelítése	21
<i>Kozma Norbert–Pataki László–Vajna Istvánné Tangl Anita</i>	
Az adófizetési hajlandóságot befolyásoló tényezők	35
<i>Takácsné, György Katalin–Dobos Piroška</i>	
Portfolio Analysis in the Field of Strategic Knowledge Management	54
<i>Prof. DDr. Dr. habil. Bernhard F. Seyr</i>	
A Fenntartható Fejlődési Célok (SDGs) és a GDP közötti kapcsolat vizsgálata	67
<i>Kozma Dorottya Edina</i>	
A fenntarthatósági indexek értékelése és használhatósági problémái	90
<i>Parapatits Zsolt</i>	
Ausstieg aus dem Verfahren des Tötens männlicher Küken	108
<i>Caspar von der Crone–Markus Mau–Matthias Gauly - Horst Lang</i>	
The Influence of Consumer Ethnocentrism on Consumer Purchase Intention of Domestic Food Products	126
<i>Mohammed Abdalrahman, Feher Istvan, Jozsef Lehota</i>	
KÖNYVISMERTETÉS/ BOOK REVIEW	141
A gazdasági felzárkózás nyomában: Marx hagyatéka a 21. században	143
<i>Sőreg Krisztina</i>	
ABSTRACTS IN ENGLISH	151

Az aktuális pénzrendszer társadalmi kockázatai és az állami pénzrendszer koncepciója

Joób Márk¹

ABSZTRAKT A közgazdaság- és pénzügytan minden egyéni és közösségi cselekvésre vonatkozó útmutatása alapvetően etikai relevanciával bír és etikai felülbírálatra szorul. Ebből a megközelítésből kiindulva a pénzrendszerrel kapcsolatban bemutatásra kerül: Az aktuális pénzrendszer olyan társadalmi kockázatokkal jár, amelyek kezelése széles makroprudenciális és monetáris politikai eszköztár alkalmazását kívánja meg az MNB részéről. Az ún. állami pénzrendszer formájában a jelenlegi pénzrendszernek koncepcionális szinten létezik olyan alternatívája, amely bevezetését etikai alapon érdemes fontolóra venni, mivel vélhetően kevesebb kockázatot hordozna, kevesebb pénzügyi szabályozást igényelne és előnyösebb lenne a társadalom számára.

JEL KÓDOK: E50, D60

KULCSSZAVAK: kétszintű bankrendszer, kockázatok, állami pénzrendszer, pénzreform, monetáris politika

Az etikus pénzrendszer követelménye

Az erkölcsi felelősség az emberi akarat és cselekvés szabadságának elválaszthatatlan velejárója. Ezért minden emberi cselekedet, a gazdaság területén is, eleve az erkölcs kontextusában helyezkedik el. Az erkölcs megkerülhetetlen alapját képezi minden egyéni, közösségi és tudományos szintű normativitásnak, mivel minden szabad emberi döntés és cselekedet már a választási lehetőség feltárulásának pillanatában szükségszerűen erkölcsi megítélés alá esik (Joób 2014:21-36). Ez pedig azt jelenti, hogy az erkölcs lételméleti alapon, vagyis az emberi lét

¹ Joób Márk, Dr. habil., a SOE, LKK címzetes egyetemi tanára.
E-mail: mark@joob.org

alapvető adottságaiból fakadóan elsőbbséget élvez minden más normatív tartalommal szemben, így a jogrendszerrel és a gazdaság célrendszerével szemben is. Ennek megfelelően a tudomány ismeretelméleti szintjén elsőbbséget élvez az etika a közgazdaságtannal szemben, hiszen a helyes gazdálkodás kérdése a helyes cselekvés átfogó erkölcsi kérdéskörében helyezkedik el és csak annak kontextusában válaszolható meg (Ulrich 2008:101-114). Az etikát ezért döntő szerep illeti meg a közgazdaságtanon belül a helyes gazdálkodás általános célrendszerének és specifikus eszköztárának meghatározásában. Egyedül az etika képes a közgazdaságtan számára olyan biztos normatív alapokat biztosítani, amelyek a minden releváns szempontra kiterjedő, tudományos felülbírálat próbáját is kiállják.

Mivel a közgazdaságtan az etikai átfogó kontextusában helyezkedik el és csak etikai alapon tudja ésszerűen meghatározni a gazdálkodás célrendszerét és eszköztárát, a közgazdaságtan részterületeként a pénzügytan is ebben a kontextusban helyezkedik el és csak etikai alapon tudja ésszerűen megválaszolni a pénzrendszer helyes kialakításának kérdését. Ennek a megállapításnak nagy hordereje van, mert ellentétben áll a hagyományos közgazdaság- és pénzügytannal. A pénzrendszer tudniillik hosszú ideig elkerülte nemcsak a gazdaságetika, hanem a főáramú pénzügytan figyelmét is, mert makroökonómiai szinten semlegesnek számított.

A pénz semlegességének tantételét már 1848-ban megfogalmazta John Stuart Mill, amikor a pénzt olyan gépezetként írta le, amely a gazdaságra és a társadalomra semmilyen hatást nem gyakorol azon kívül, hogy felgyorsítja az üzleti folyamatokat (Mill 1909:III.7.8). A pénzrendszer az 1930-40-es években a gazdasági világválság hatására és a Bretton Woods-i Egyezmények kapcsán ugyan a közgazdaságtan homlokterébe került. Ezt követően a főáramú közgazdaságtan viszont teljesen elhanyagolta, és csak a 2008-as pénzügyi válságnak és hosszan elhúzódó következményeinek köszönhetően kap manapság ismét nagyobb figyelmet a pénz makroökonómiai jelentősége (Werner 2014; Jakob – Kumhof 2015; Ábel et al. 2016; Botos 2016). Az utóbbi évek fejleményei ellenére azonban még mindig az a nézet uralja a pénzügytant, hogy a pénz csupán egy eszköz szerepét tölti be a gazdaságban három hagyományos funkciójának megfelelően mint csereeszköz, elszámolási eszköz és a vagyontartás egyik eszköze (Issing 2007:1-2; Vigvári 2008:75). A főáramú pénzügytan képviselői következésképpen a pénzügyi válságok megakadályozása érdekében olyan – elsősorban tőkemegfelelési – szabályozást tartanak kívánatosnak, amely a pénzrendszert alapvetően nem érinti (Deutsche Bundesbank 2017:15-36).

Ezért fontos feladat, hogy miután elméleti síkon megállapítottuk a pénz-

rendszer erkölcsi relevanciáját, gyakorlati síkon is igazoljuk társadalmi jelentőségét. Ezt úgy kívánjuk megtenni, hogy megemlítsük az aktuális pénzrendszer néhány jellemzőjét, amely a nemzetgazdaság és a társadalom számára kockázatot rejt, és röviden utalunk azokra monetáris politikai és makroprudenciális eszközökre, amelyeket a Magyar Nemzeti Bank (MNB) e kockázatok kezelésére az elmúlt években – sikeresen – alkalmazott.

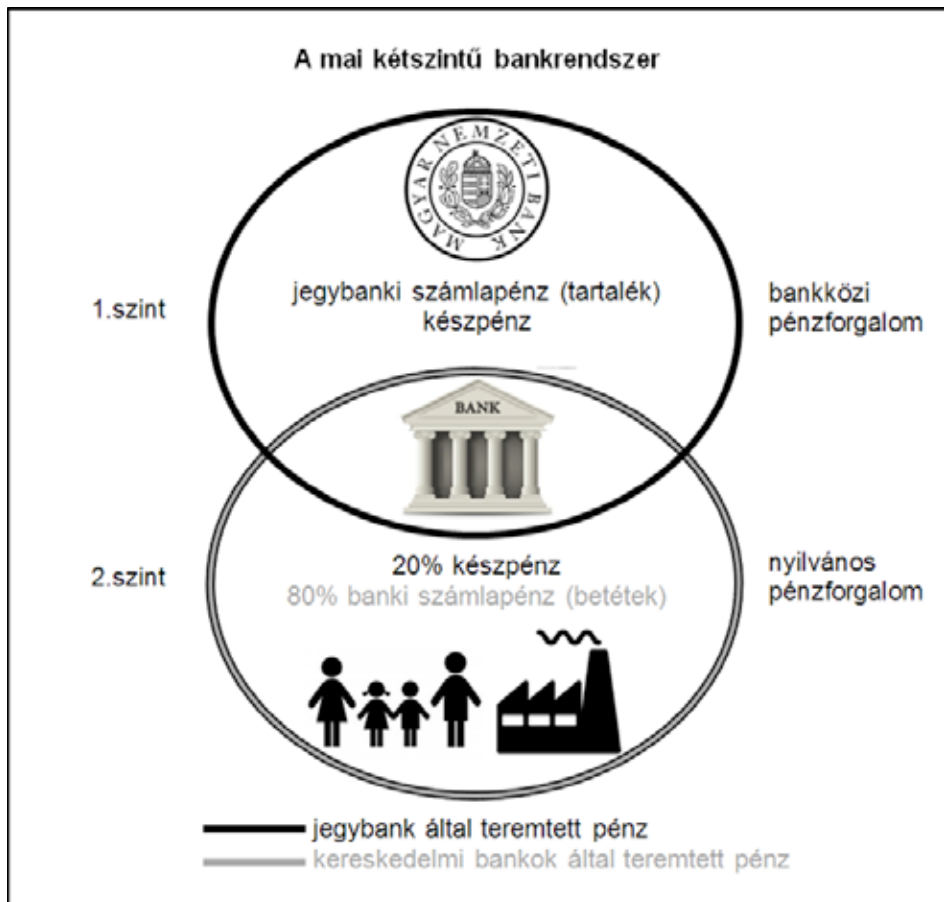
Első lépésben azt szeretnénk tehát vázlatosan bemutatni, hogy az MNB monetáris politikai és makroprudenciális eszközeinek alkalmazását – legalábbis részben – a jelenlegi pénzrendszerből fakadó nemzetgazdasági és társadalmi kockázatok indokolják. Majd egy második lépésben az ún. állami pénzrendszer példáján szeretnénk rávilágítani arra, hogy a jelenlegi pénzrendszernek koncepcionális szinten létezik olyan alternatívája, amely vélhetően kevesebb kockázatot hordozna, kevesebb pénzügyi szabályozást igényelne és előnyösebb lenne a társadalom számára. A kérdést viszont, hogy a gyakorlatban érdemes-e átállni az állami pénzrendszerre, nem kívánjuk és nem is tudjuk megválaszolni, többek között azért, mert nem rendelkezünk elegendő információval arra vonatkozóan, hogy milyen kockázatokkal és költségekkel járna az átállás a jelenlegi rendszerről az állami pénzrendszerre. Az állami pénzrendszer rövid bemutatásával a pénzrendszer jövőjéről a digitalizáció révén kibontakozó diskurzushoz (MNB 2018b:682-741) szeretnénk hozzájárulni, aláhúзва, hogy a pénzrendszer fejlesztése nem csupán technikai, hanem egyúttal etikai kérdés is.

Az aktuális pénzrendszer társadalmi kockázatai és azok kezelése

Az aktuális pénzrendszert részleges tartalék rendszernek vagy kétszintű bankrendszernek szokás nevezni (lásd az 1. ábrát). Hogy a valóságban viszont mit takar ez az elnevezés, az még a közgazdaságtan számára sem egyértelmű. A pénz semlegességének tévtana tudniillik hosszú ideig elfedte a pénzrendszer valós működési mechanizmusait, elsősorban a kereskedelmi bankok önálló pénzteremtési funkcióját, és a ma elterjedt gazdasági tankönyvek gyakran tévesen írják le a pénzrendszer működését (Werner 2014; Jakab – Kumhof 2015; Huber 2017:57-99).

Fontos leszögezni, hogy az aktuális pénzrendszerben a kereskedelmi bankok nem a betétekből finanszírozzák a hiteleket, hanem éppen fordítva: hitelezés útján teremtenek betéteket. Amikor hitelt nyújtanak, akkor mérlegbővítés

által új számlapénzt hoznak létre. Ez a pénz a banki mérleg eszközoldalán hitelként és forrásoldalán betétként jelenik meg egyidejűleg. A hitelnyújtáskor a bankszámlán megjelenő pénz könyvelési művelet eredményeként jön tehát létre és növeli a gazdaságban keringő pénz mennyiségét. A hitelek törlesztésekor pedig ugyancsak könyvelési művelet eredményeként megszűnnek a bankoknak visszafizetett összegek és csökken a forgalomban lévő számlapénz. A bankok tehát nem a betétesek pénzét közvetítik tovább, hanem saját maguk által teremtett pénzt adnak kölcsön. A bankok eszközvásárlás céljára is teremthetnek pénzt, hogy például ingatlanokat vagy értékpapírokat vásároljanak. (Bank of England 2014:14-27; Werner 2014)

1. ábra: A mai kétszintű bankrendszer
(a szerző szerkesztése)

A kereskedelmi bankok pénzteremtési lehetősége mégsem határtalan. Egyrészt azért, mert hitelezésük a gazdasági szereplők hitel iránti igényétől függ és óvakodniuk kell a rossz adósoktól, hiszen a nem teljesítő hitelek fel-emésztik saját tőkéjüket és csődbe vihetik őket, (inszolvenssé válnak). Másrészt azért, mert egyensúlyban kell tartaniuk a hozzájuk befolyó és tőlük kifolyó pénzek mozgását, nehogy huzamosan több pénz folyjon ki, mint amennyi befolyik, mert akkor elfogyhat jegybanki tartalékuk és pénztárjukból a készpénz (illikviddé válnak). Ráadásul jogszabály kötelezi őket, hogy egy bizonyos – meglehetősen alacsony – mértékű saját tőkével és jegybanki tartalékkal rendelkezzenek. (Huber 2017)

A fentiek alapján megállapítható, hogy a kereskedelmi bankok szerepe a gazdaságban nem a pénzközvetítés, nem a megtakarított pénz begyűjtése és kikölcsönzése, hanem az, hogy a nekik nyújtott fedezetre alapozva újonnan teremtett pénzt bocsátanak az ügyfelek rendelkezésére. Más szóval: a kereskedelmi bankok vagyontárgyakat vagy jövőbeli jövedelmet azonnal felhasználható pénzzé alakítanak az ügyfelek számára és ezáltal serkentik gazdasági tevékenységüket.

Az alábbiakban öt pontban foglaljuk össze röviden az aktuális pénzrendszer alapvető társadalmi kockázatait és megemlítünk néhány monetáris politikai és makroprudenciális eszközt, amelyet az MNB ezeknek a kockázatoknak a kezelésére az utóbbi években alkalmazott. Kifejtéseink során arra is fény derül, hogy a pénzrendszer kiemelkedően fontos irányító funkciót tölt be a piacgazdaságban.

A túlzott eladósodás kockázata

Jelenleg alapvetően hitelezés útján kerül forgalomba pénz. A pénz, még a készpénz is, eredetét tekintve általában hitelpénz, mert vagy a kereskedelmi bankok vagy a jegybank által nyújtott hitelként kerül forgalomba. (E tekintetben kivételt képeznek a jegybank nyíltpiaci műveletei, amelyek során újonnan teremtett pénzből eszközt vásárol.) Ahhoz, hogy a gazdaság képes legyen növekedni, a pénzmennyiség folyamatos bővülésére van szükség, ami azt eredményezi, hogy egyre nagyobb adósságot halmoznak fel háztartások, vállalatok és állami intézmények (Binswanger 2006). Az adóssággal együtt növekszik a pénzügyi csőd kockázata és a túlzott eladósodás csődhullámokhoz vezethet, ahogy a 2008-ban kialakult pénzügyi-gazdasági válság idején történt. A magas államadósság az egész társadalom számára káros lehet, amikor takarékosági intézkedésekben, rossz minőségű közszolgáltatásokban és nagy adóterhekben

éreztetni hatását. Ezen túl az igazságosság szempontjából aggályos, ha az állam eladósodásából elsősorban egy szűk, a kereskedelmi bankokhoz közel álló nemzetközi tőketulajdonosi csoport profitál, míg az eladósodás terheit minden állampolgárnak viselnie kell (Streeck 2016:73-94). A jelenlegi pénzügyrendszerben azonban nem kívánatos az adósság megszüntetése, hiszen ha visszafizetésre kerülne az összes hitel, elfogyyna a pénz és leállna a gazdaság.

A túlzott eladósodás kockázatával szemben az MNB makroprudenciális politikája keretében elsősorban adósságfék-szabályokkal és tőkekövetelményekkel lép fel. Az adósságfék-szabályok a hitelpiac keresleti oldalán, míg a tőkekövetelmények a hitelpiac kínálati oldalán fejtik ki hatásukat. Adósságfék-ként egyrészt a hitelfedezeti mutató szolgál, amely a felvehető hitel nagyságát a hitel mögött álló fedezet arányában korlátozza, másrészt a jövedelemarányos hitelkorlát, amely a felvehető hitel mértékét a jövedelem arányában korlátozza. (MNB 2017:719-721) A kereskedelmi bankok számára előírt különböző típusú tőkekövetelmények pedig a bankok saját tőkéjének arányában maximalizálja azok pénzteremtő hitelezését (MNB 2017:707-712). Monetáris politikája keretében az MNB az elmúlt években a jegybanki alapkamat fokozatos csökkentésével, illetve alacsony szinten tartásával mérsékelte a túlzott eladósodás kockázatát, hiszen ezáltal jelentős kamatmegtakarítást tett lehetővé az államháztartás, a vállalatok és a háztartások számára, javítva azok pénzügyi helyzetét. (MNB 2017:314-318) Ezen kívül az MNB az Államadósság Kezelő Központtal együttműködve az Önfinszírozási program részeként, amely az állami devizaadósság és a külső sérülékenység csökkentését eredményezte, jelentősen növelte a háztartások állampapír-állományát, hozzájárulva ahhoz, hogy a magyar állam adósságából a magyar lakosság jusson kamatbevételhez (MNB 2017:472-490).

A demokratikus kontroll hiányának kockázata

A nyilvánosság számára hozzáférhető pénz túlnyomó részét – hazánkban kb. 80 százalékát – a kereskedelmi bankok teremtik számlapénz formájában, amikor hitelt nyújtanak, de a fennmaradó részt – a 20 százalék készpénzt – is ők hozzák forgalomba, amikor ügyfeleik készpénzben vesznek fel pénzt a számlájukról (MNB 2018a). A jelenlegi pénz- és bankrendszerben a jegybank alapvetően csak a kereskedelmi bankokon keresztül tud pénzt juttatni a gazdaságba, így a kereskedelmi bankok központi szerepet játszanak a társadalom pénzellátásában. Mivel a társadalom pénzellátása rendkívül nagy gazdasági és politikai hatalmat jelent, problematikus lehet, hogy nagyrészt magánvállalatok kezében van, amelyek a részvénytulajdonosok irányítása alatt állnak. A bankszektor

demokratikus kontrolljának hiánya a társadalom számára kockázatok rejt, hiszen a kereskedelmi bankok értelemszerűen a versenyszférához tartoznak és működésük elsődleges célja a profitszerzés. Ez pedig azt eredményezheti, hogy elsősorban a bankok profitérdeke és kevésbé a közérdek határozza meg, hogy a társadalomban ki, mire és milyen feltételekkel kap pénzt, azaz hitelt. (Jackson – Dyson 2012:165-172)

A bankszektor közvetlen demokratikus kontrolljának hiányát az MNB demokratikus legitimitással rendelkező, törvényes alapokon nyugvó mandátumának megfelelő jegybanki eszközök bevetésével tudja ellensúlyozni, előmozdítva a banki hitelezés terén a közérdek érvényesülését. Ennek értelmében az MNB makroprudenciális „fair banking” szabályokkal serkenti a fogyasztók érdekében a hitelpiaci versenyt a kereskedelmi bankok között és védi a fogyasztókat attól, hogy hitelek kamatlábát a bankok önkényesen megemeljék (MNB 2017:461). A kis- és középvállalatok számára az MNB a monetáris politikai eszköztár új elemeként 2013 óta Növekedési Hitelprogramot működtet, amely arra ösztönzi a kereskedelmi bankokat, hogy ezeknek a vállalatoknak kedvező feltételekkel, korlátozott profit mellett hiteleket nyújtsanak (MNB 2017: 396-409). A fent említett Önfinszírozása program keretében pedig úgy alakította monetáris eszköztárát az MNB, hogy a bankok érdekeltté váljanak a magyar államnak hitelezni és növelni állampapír-állományukat (MNB 2017: 476-493).

A bankbetétek veszteségi kockázata

A készpénzzel és a jegybanki tartalékkal ellentétben a kereskedelmi bankok számlapénze nem törvényes fizetőeszköz, hanem csupán pénzhelyettesítő. Ennek a jogi szinten fennálló különbségnek normális körülmények között nincsen semmi jelentősége az ügyfelek számára, hiszen számlapénzzel elektronikus úton éppúgy tudnak fizetni, mint készpénzzel. Mégis általában az a helyzet, hogy a bankok nem képesek minden betétesüknek egyszerre kifizetni a pénzét, mert nem rendelkeznek ehhez elegendő törvényes fizetőeszközzel. A bankrendszer ebből a szempontból piramisjátékhoz hasonlítható. Ezért olyan fontos a bankok számára az ügyfelek bizalma. Ha ugyanis meginog ez a bizalom és az ügyfelek tömegesen megrohamozzák a bankokat, hogy készpénzhez jussanak, akkor azok hamar fizetéseképtelenné válhatnak és akár csődbe is mehetnek, a betétek egy része pedig elveszhet. A kereskedelmi bankok által finanszírozott betétbiztosítás csak kisebb bankok esetében képes a bankrohamból adódó veszteségeket önerőből kiegyenlíteni, egy nagyobb bank esetében csak az állami segítséggel tudja kártalanítani az ügyfeleket. (Huber 2013:85-87) A

pénz-, illetve pénzügyi rendszer instabilitását jól mutatja, hogy az 1970 és 2010 közötti időszakban 425 pénzügyi válságot regisztrált a Nemzetközi Valutaalap tagállamainak körében (Lietaer et al. 2012:51-53).

A bankbetétek veszteségi kockázatával szemben az MNB a nemzetközi banki szabályozási környezettel összhangban háromféleképpen lép fel: Segíti a bankok likviditás-menedzsmentjét azáltal, hogy az ún. rendelkezésre állás keretében meghatározott feltételek mellett igényeiknek megfelelő mennyiségű törvényes fizetőeszközt biztosít számukra és mérlegfőösszegük arányában likviditásfedezeti követelményt ír elő számukra, hogy törvényes fizetőeszköz-állományuk folyamatosan egy minimális szint fölött legyen (MNB 2017:768-770). Az MNB továbbá hozzájárul a bankok – likviditásuk szempontjából is kulcsfontosságú – szolvenciájának megőrzéséhez azáltal, hogy különböző típusú tőkekövetelményeket állít fel számukra, hogy ellenállóbbak legyenek a gazdasági visszaesés idején megugró számú nem teljesítő hitel okozta veszteségekkel szemben (MNB 2017:707-712). Az MNB végül mint szanalási hatóság arról kíván gondoskodni, hogy ha válsághelyzetbe kerül egy hazai bank, akár az ország pénzügyi stabilitását is veszélyeztetve, akkor a bank szanalása és reorganizációja körültekintően és lehetőleg állami pénzek felhasználása nélkül történjen meg (MNB 2017:795-804).

A prociklikus hitelezés kockázata

Gazdasági fellendülésben a kereskedelmi bankok általában nagyvonalúan adnak hitelt, mert ilyenkor alacsony kockázat mellett tudják a hitelekkel együtt növelni kamatbevételeiket. Nagyvonalú hitelezésükkel azonban hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a piacon pénzbőség alakuljon ki, ami nem csak a fogyasztói árak emelkedését, hanem eszközárinflációt, vagyis spekulációs buborékokat is előidézhethet. Az ilyen buborékok előbb-utóbb kipukkadnak és válságba taszíthatják a gazdaságot, ami többek között az állami bevételek csökkenésével és a munkanélküliség ugrásszerű növekedésével jár. A bankok pedig, hogy csökkentsék kockázatukat, gazdasági visszaesés idején általában túlzottan visszafogják a hitelezést, amivel csak tovább rontanak a helyzeten. A bankok hitelezése tehát alapvetően prociklikus és meghatározó szerepe van a gazdaság számára káros, szélsőséges konjunkturális ingadozás kialakulásában. (Benes – Kumhof 2012:52-55; Yamaguchi 2016) A banki hitelezés mértékének változása természetesen nem csak a bankok hitelpolitikájától, hanem a gazdasági szereplők hitelkeresletétől is függ.

A kereskedelmi bankok prociklikus hitelezésének kockázatát az MNB

a hitelpiac kínálati oldalán makroprudenciális eszközzel kezeli azáltal, hogy gazdasági (pontosabban: az azzal párhuzamos pénzügyi) fellendülésben anticiklikus tőkepuffer képzését írja elő és gazdasági (pénzügyi) visszaesés idején annak leépítését teszi lehetővé. Az anticiklikus tőkepuffer képzése fellendülésben visszafogja a bankok hitelezését, míg leépítése visszaesés idején javítja hitelezőképességüket, és így simító hatással van a pénzügyi és gazdasági ingadozásra (MNB 2017:759-764). A hitelpiac keresleti oldalán pedig hagyományos monetáris politikai eszközzel: a jegybanki alapkamat meghatározásával kezeli az MNB a bankok prociklikus hitelezésének kockázatát. A jegybanki alapkamat emelése a kamatszint emelkedése révén általában a hitelkereslet csökkenéséhez vezet és fékezi a gazdaságot, míg a jegybanki alapkamat csökkentése a kamatszint csökkenése révén általában a hitelkereslet növekedéséhez vezet és serkenti a gazdaságot. A jegybanki alapkamat megfelelő változtatásával is simító hatást tud gyakorolni az MNB a konjunkturális ingadozásra (MNB 2017:351-376).

A túlzott tőkekoncentráció kockázata

A kereskedelmi bankok az általuk nyújtott hitelek után kamatot kapnak, a náluk lévő betétek után azonban kamatot fizetnek, így csak a magasabb hitelkamat és az alacsonyabb betéti kamat közötti különbség marad náluk bevételként. Ez a kamatrés is hatalmas bevételt jelent, ha figyelembe vesszük, hogy az egész társadalom a kereskedelmi bankok hitelpénzét használja. Az áruk és szolgáltatások árának nem elhanyagolható részét képezik a bankszektornak fizetendő kamatok, amelyek folyamatosan jelentős tőkejövedelmet biztosítanak a bankok tulajdonosainak (Yamaguchi 2016:33-35). A kamatos kamat ráadásul – az adóssággal párhuzamosan – a pénzvagyron exponenciális növekedéséhez vezet. Ezáltal globálisan egyfajta pénzügyi nyomás nehezedik a reálgazdaságra, hogy a termelés növelésével a pénzügyi növekedés reálgazdasági alapját kitermelje és hogy egyre olcsóbbá, illetve hatékonyabbá váljon a munkaerő (Binswanger 2006). Feltételezhető tehát, hogy a hitelpénz alapvetően a tőkejövedelemnek kedvez a munkajövedelem kárára (Streeck 2016:47-72). A hitelpénz hozzájárul a tőkekoncentrációhoz, a nemzetközi szinten megfigyelhető, erős tőkekoncentráció pedig az igazságosság és a társadalmi stabilitás szempontjából is aggasztó (Milanovic 2016:104-117).

A túlzott tőkekoncentráció kockázata a jelenlegi pénzrendszer – és általában kapitalista alapú piacgazdaságunk – olyan alapvető velejárója, amely messze túlmutat a jegybankok mandátumán. Az MNB az elmúlt években

megújuló monetáris és makroprudenciális politikája keretében ugyan számos eszközt alkalmazott, amely a fogyasztók pozícióját erősítette és a kereskedelmi bankok profitját korlátozta – ennek egyik legjelentősebb példája a lakossági devizahitelek forintosítása 2014-2015-ben (MNB 2017:434-461). A túlzott tőkekoncentrációval szembeni fellépés azonban sokkal inkább a fiskális politika feladatát képezi. A fiskális politika hazánkban banki különadók útján vonja el a bankszektor profitjának egy részét az államháztartás javára, biztosítva a bankszektor méltányosabb szerepvállalását a közterhek viselésében (Siklós – Mladonyiczki 2016).

Eredmény

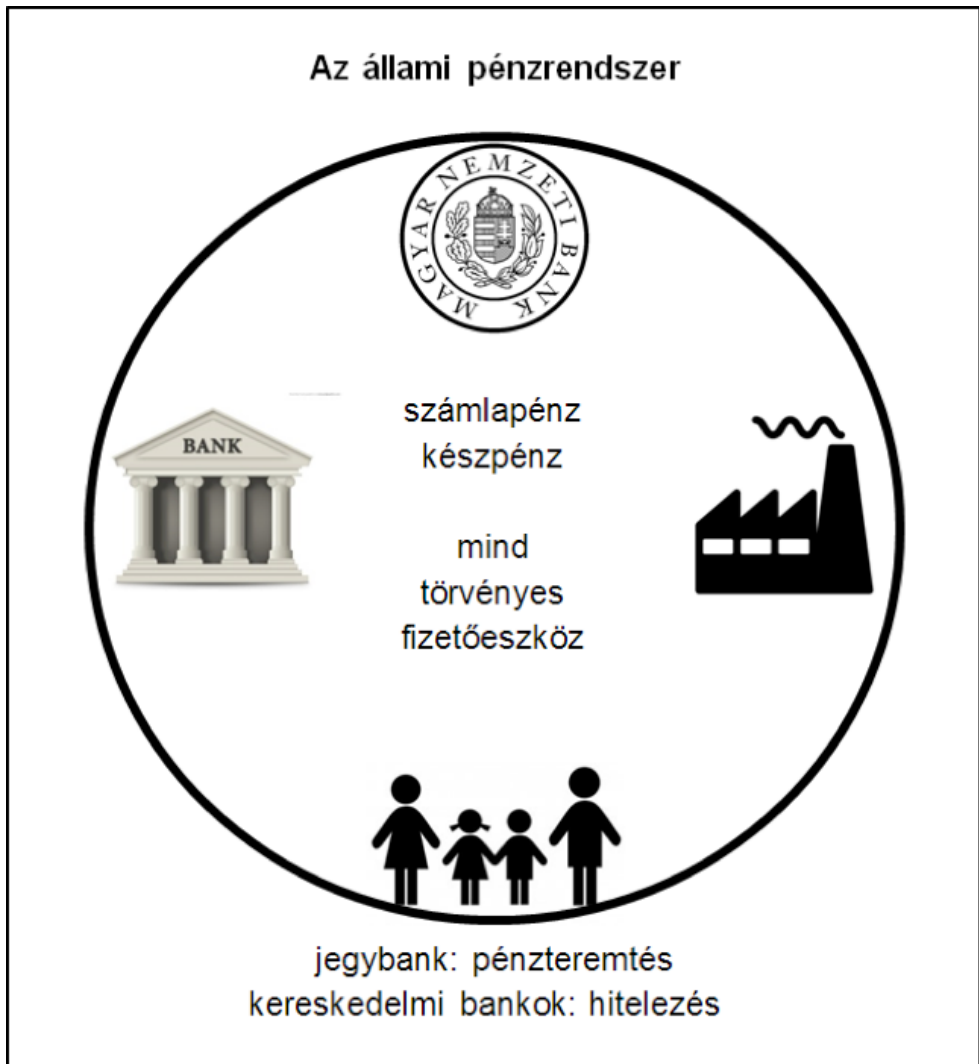
A felsorolt öt pont, úgy gondoljuk, jól szemlélteti, hogy az aktuális pénzrendszer alapvető és súlyos kockázatokat hordoz a nemzetgazdaság és a társadalom számára, amelyek sikeres kezelése széles makroprudenciális és monetáris politikai eszköztár alkalmazását kívánja meg a jegybank részéről. Ezért és a pénzrendszernek a digitalizáció által indukált fejlődése miatt felmerül a kérdés, hogy a jövőre nézve mi volna előnyösebb: a jelenlegi, komoly kockázatokkal járó pénzrendszer megőrzése egy, e kockázatok kezelését szolgáló, nagyon komplex szabályozó keretrendszerrel együtt vagy egy lényegesen kevesebb kockázatot hordozó pénzrendszer bevezetése, amely az aktuális szabályozás jelentős csökkentését tenné lehetővé? Ennek a kérdésnek a végleges megválaszolása igen összetett, mind pénzügyi, mind etikai szempontokat átfogó mérlegelést igényel, amire itt nem tudunk vállalkozni. Szeretnénk mégis hozzájárulni a pénzrendszer jövőjéről kibontakozó diskurzushoz egy olyan pénzrendszer koncepciójának rövid bemutatásával, amely véleményünk szerint a jelenlegi rendszernél lényegesen kevesebb kockázattal járna, kevesebb szabályozást igényelne és gazdaságetikai szempontból esetleg előnyösebb lenne a társadalom számára.

Az állami pénzrendszer koncepciója

Az állami pénzrendszer koncepcióját – más néven: „közpénzrendszer”, németül: „Vollgeldsystem”, angolul: „sovereign money system” – Joseph Huber (2013, 2017) fejlesztette ki az ún. Chicago-tervre építve, amelyet az 1930-as években vezető amerikai közgazdászok dolgoztak ki a gazdasági világválság hatására, hogy egy, 100%-os tartalékra épülő pénzrendszer bevezetésével megakadályozzák újabb gazdasági válságok kialakulását (Fisher 1936).

Az állami pénzrendszer egyik központi eleme, hogy kizárólag az állami jegybank teremthet pénzt, legyen az készpénz vagy számlapénz. A kereskedelmi bankok tehát nem teremthetnek többé számlapénzt és ezáltal valóban pénzügyi közvetítőkké válnak, hiszen csak saját tőkéjükből vagy az ügyfelek lekötött betétként rájuk bízott pénzéből nyújthatnak hiteleket. Így megszűnnek a kereskedelmi bankok pénzteremtése által okozott szélsőséges konjunkturális kilengések, mert hitelezésük nincs hatással a forgalomban lévő pénz mennyiségére. A jegybank pedig egyúttal képessé válik arra, hogy a pénzmennyiséget közvetlenül irányítsa és a stabil gazdasági fejlődéshez szükséges mértékben növelje vagy csökkentse. (Huber 2017:154-160; Jackson – Dyson 2012:265-274)

Az állami pénzrendszerben a kereskedelmi bankoknak nincsen szükségük jegybanki tartalékra, mert minden forgalomban lévő pénz a jegybank által teremtett törvényes fizetőeszköz. Ezáltal egyszintűvé válik a pénzrendszer és megszűnik az a jelenlegi párhuzamosság, hogy a kereskedelmi bankok betéteit részleges fedezetként leképezik jegybanki tartalékaik (lásd a 2. ábrát). A látra szóló betétek, vagyis a folyószámlákon tartott összegek egyúttal az ügyfelek közvetlen tulajdonába kerülnek, a kereskedelmi bankok mérlegéből kikönyvelik őket és ezért bankcsőd esetén nem képezik a csődtömeg részét. A látra szóló betéteket továbbra is a kereskedelmi bankok kezelik ügyfeleik számára, azonban saját mérlegükön kívül, a jegybank mérlegébe tartozó gyűjtőszámlákon. Az ügyfelek folyószámlájukon teljesen biztonságban tudhatják pénzüket, a számlán tartott összegtől függetlenül. A kockázatot vállaló ügyfelek pedig lekötött betétbe helyezhetik pénzüket, ami azt jelenti, hogy továbbkölcsonzés céljából kölcsön adják pénzüket egy banknak és ennek fejében kamatot kapnak. Az állami pénzrendszer bevezetésével tehát nem változik a banki ügyfelek számára a megszokott betétkínálat, de élesen elkülönülnek egymástól a fizetőeszköznek számító látra szóló betétek, amelyek elektronikus pénztárcaként működnek, és a befektetésnek minősülő lekötött betétek, amelyek adott esetben a csődtömeg részét képezik. (Jackson – Dyson 2012:175-201)

2. ábra: Az állami pénzrendszer

(a szerző szerkesztése)

Az állami pénzrendszer egy másik lényeges eleme, hogy különválnak a pénzteremtés és a hitelezés. A jegybank kizárólagos pénzteremtő intézményként ugyanis nem hitelként teremti többé a pénzt és mérlegében a pénzmennyiség ellenoldali tételeként hitelek helyett a nemzetgazdaság teljesítménye szerepel, hiszen a pénz vásárlóereje valójában a gazdaság által termelt és pénzért vásárolható javakból ered (Huber 2013: 61-64, 2017:166-174). Ha tehát adósságmen-

tesen teremti a jegybank a társadalom számára a pénzt, akkor nagy mértékben csökkennek a magánszemélyek, vállalatok és állami intézmények adósság- és kamatterhei. Az adósságmentes pénzteremtés jelentősen bővítené a gazdasági szereplők mozgásterét és jelentős gazdasági fellendüléssel járna, ahogy a Nemzetközi Valutaalap két kutatója kimutatta (Benes – Kumhof 2012).

Érdekes körülmény, hogy az állami pénzrendszer bevezetésekor a kereskedelmi bankoknak a látra szóló betéteik összegével megegyező tartozásuk keletkezik a jegybank felé, amit az adósaik által törlesztett összegekből kell majd az évek folyamán visszafizetniük a jegybanknak. E nélkül a tartozás nélkül a kereskedelmi bankok ajándékba kapnának egy, a látra szóló betéteiknek megfelelő pénzösszeget, hiszen az állami pénzrendszer bevezetésével az ő mérlegükből a jegybank mérlegébe kerülnek át a látra szóló betétek, amelyekkel az ügyfeleiknek tartoznak. A kereskedelmi bankoknak ügyfeleik felé fennálló, folyamatosan esedékes tartozását egy ugyanakkora, a jegybank felé fennálló, ütemezetten esedékes tartozás váltja fel. A látra szóló betétekkel szemben a lekötött betétek megmaradnak a kereskedelmi bankok mérlegében és ezért nem szorulnak kiváltásra. (Jackson – Dyson 2012:219–241)

Az állami pénzrendszer további lényeges eleme, hogy a jegybank által teremtett pénz az államháztartást gyarapítja és állami kiadások útján kerül forgalomba. Ahhoz, hogy a gazdaság növekedhessen, a gazdaságban keringő pénz mennyiségének is folyamatosan növekednie kell. Magyarországon az elmúlt tíz évben a forgalomban lévő pénz mennyisége évente átlagosan csaknem ezerötszáz milliárd forinttal növekedett.² Ha ezt a növekedési ütemet vesszük alapul, akkor az állami pénzrendszerben évente ezerötszáz milliárd forint pluszbevételhez jut az államkassza, méghozzá úgy, hogy a jegybank semmiel sem teremt több pénzt, mint korábban a kereskedelmi bankok. Ez a pluszbevétel a pénzteremtésből eredő nyereség, vagyis seigniorage. (Jackson – Dyson 2012:210-214; Huber 2013:169-180)

A gazdasági növekedés esetében folyamatosan megjelenő pluszbevételen túl az új pénzrendszerben magas átállási bevétel is keletkezik a jegybank és következésképpen az államkassza számára. A kereskedelmi bankok ugyanis az állami pénzrendszerre való átállás időpontjában keletkezett, a látra szóló betéteik összegével megegyező tartozásukat az átállást követő években törlesztik

² Lásd: MNB 2018a. A pénzmennyiségek, 4/1. táblázat, M1 pénzügyi aggregátum (készpénz és látra szóló betétek), 2008. július: 6 259 milliárd forint és 2018. július: 21 015 milliárd forint, tíz év alatt a növekedés tehát 14 756 milliárd forint.

a jegybanknak (Jackson – Dyson 2012:185-191). Ha a kereskedelmi bankok az évek során az általuk nyújtott hitelek törlesztésének ütemében visszafizetik ezt a tartozásukat, akkor az MNB összesen 15 ezer milliárd forint bevételt – ez a magyar államadósság fele³ – könyvelhet el és továbbíthat az államkasszába úgy, hogy ezáltal nem növekedik a forgalomban lévő pénz mennyisége.⁴ Ezt a pénzt az államadósság törlesztésén túl a közszolgáltatások finanszírozására, például az egészség- és oktatásügy, valamint a közlekedési infrastruktúra fejlesztésére lehetne fordítani.

Fontos végül aláhúzni, hogy az állami pénzrendszerben (is) a jegybank független a mindenkori kormánytól és a jegybankot törvény kötelezi arra, hogy a nemzetgazdaság teljesítményével összhangban irányítsa a pénzmennyiséget annak érdekében, hogy megőrizze a pénz vásárlóerejét és se infláció, se defláció ne alakuljon ki (Huber 2017:146–152).

Az állami pénzrendszer koncepciójáról összegezve megállapíthatjuk, hogy az aktuális pénzrendszerhez képest a rendszerszintű kockázatok jelentős csökkenését ígéri: kevesebb szabályozás mellett transzparens, stabil és igazságos pénzügyi keretfeltételeket biztosítana a gazdasági szereplők számára és a pénzteremtést hatékonyan a demokratikusan meghatározott közjó szolgálatába állítaná. Ugyanakkor feltételezhető, hogy az állami pénzrendszer gyakorlati megvalósítása bizonyos új kockázatokkal is járna. Ezért érdemes volna további kutatások során a magyar gazdaság kontextusában modellezni az állami pénzrendszer bevezetésének makroökonómiai és társadalmi hatásait.

³ A magyar államadósság az Államadósság Kezelő Központ Zrt. adata szerint 2018. július végén 28 072 milliárd forint volt. Forrás: <http://www.akk.hu> (Letöltés ideje: 2018. szeptember 10.)

⁴ Lásd: MNB 2018a. A pénzmennyiségek, 4/1. táblázat, M1 pénzügyi aggregátumon belül a látra szóló betétek összege, 2018. július: 15 622 milliárd forint

Felhasznált irodalom

- Ábel István et al. (2016): *A pénz és a bankok ellentmondásos kezelése a makroökonómiában*. In: Hitelintézeti Szemle, 15. évf. 2. szám, pp. 33-58.
- Bank of England (2014): *Money creation in the modern economy*. In: Quarterly Bulletin 2014 Q1, Vol. 54. No. 1, pp. 14-27.
- Benes, J. – Kumhof, M. (2012): *The Chicago Plan Revisited*. IMF Working Paper, WP/12/202, August 2012.
- Binswanger, H. Ch. (2006): *Die Wachstumsspirale. Geld, Energie und Imagination in der Dynamik des Marktprozesses*. Metropolis Verlag, Marburg.
- Botos Katalin (2016): Pénzteremtés a modern gazdaságban. In: Pénzügyi Szemle, 2016/4, pp. 456-470.
- Deutsche Bundesbank (2017): *Monatsbericht April 2017*, Jg. 69, Nr. 4.
- Fisher, I. (1936): *100% Money and the Public Debt*. In: Economic Forum, April-June 1936, pp. 406-420.
- Huber, J. (2013): *Monetäre Modernisierung*. Metropolis Verlag, Marburg.
- Huber, J. (2017): *Sovereign Money. Beyond Reserve Banking*. Palgrave Macmillan, Cham.
- Issing, O. (2007): *Einführung in die Geldtheorie*. Verlag Franz Vahlen, München. <https://doi.org/10.15358/9783800643158>
- Jackson, A. – Dyson B. (2012): *Modernising Money*. Positive Money, London.
- Jakab, Z. – Kumhof M. (2015): *Banks are not intermediaries of loanable funds – and why this matters*. Bank of England Working Paper No. 529, May 2015. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2612050>
- Joób Márk (2014): *Grundlagen einer neuen Wirtschaftsethik und die Notwendigkeit einer Geldreform*. BoD, Norderstedt.
- Liettaer, B. et al. (2012): *Money and Sustainability. The Missing Link*. Triarchy Press, Axminster.
- MNB (2017): *A magyar út – célzott jegybanki politika*. MNB, Budapest.
- MNB (2018a): *Monetáris és egyéb mérlegstatisztikák*. www.mnb.hu/statisztika/statisztikai-adatok-informaciok/adatok-idosorok/x-monetaris-es-egyeb-merlegstatisztikak. Letöltés ideje: 2018. szeptember 10.
- MNB (2018b): *Bankok a történelemben: innovációk és válságok*. MNB, Budapest.
- Milanovic, B. (2016): *Global Inequality*. Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts).
- Mill, J. S. (1909): *Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy*. Longmans, Green & Co., London.
- Siklós M. – Mladonyiczki B. (2016): *A különadók szerepe az adózásban*. In: Gazdaság és Pénzügy, 3. évf. 4. szám, pp. 273-304.

- Streeck, W. (2016): *How Will Capitalism End?* Verso, London – New York.
- Ulrich, P. (2008): *Integrative Wirtschaftsethik. Grundlagen einer lebensdienlichen Ökonomie.* Haupt Verlag, Bern.
- Vigvári András (2008): *Pénzügy(rendszer)tan.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Werner, R. A. (2014): *Can banks individually create money out of nothing? – The theories and the empirical evidence.* In: International Review of Financial Analysis, 36 (2014), pp. 1-19. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2014.07.015>
- Yamaguchi, K. (2016): *Head and Tail of Money Creation and its System Design Failures.* JFRC Working Paper No. 01-2016.